

Ясечко С.В.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри охорони
інтелектуальної власності,
цивільно-правових дисциплін
(Харківський національний
університет внутрішніх
справ)*

Yasechko S.V.

*candidate of law sciences,
associate professor of
intellectual property
protection, civil law and
procedure chair (Kharkiv
National University of Internal
Affairs)*

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ АВТОРІВ ЛІТЕРАТУРНИХ, ХУДОЖНІХ ТА ІНШИХ ТВОРІВ

УДК 347.78

У процесі історичного розвитку відбувалося постійне посилення уваги суспільства та держави до питання регулювання авторських відносин. Ще декілька століть тому захист майнових та особистих немайнових прав стосовно результатів творчої, інтелектуальної діяльності вбачався дивним, а сьогодні відповідні положення законодавства складають основу кожної правової системи. Постійне зростання попиту на об'єкти інтелектуальної власності обумовлює необхідність запровадження ефективних механізмів взаємодії авторів (їх правонаступників) із користувачами таких об'єктів.

Правонаступництво широко використовується в цивільному обороті. Однак вважається, що таким шляхом можуть передаватися тільки майнові права і обов'язки, що не носять особистого характеру. За системою загального права більше уваги надається майновим правам авторів (оскільки країни загального права розглядають авторське право як форму власності), проте, на нашу думку, саме немайнові права є основними. Метою даною роботи є визначення можливості правонаступництва особистих немайнових прав авторів літературних, художніх та інших творів.

Однією з форм цивільного обороту є правонаступництво, спадкування тощо, тобто все те, що опосередковує рух благ від одного суб'єкта до іншого через рух прав на них. Іншими словами, перехід прав здійснюється шляхом правонаступництва, спадкування або іншим чином [1, с. 95]. Як стверджує Б. Б. Черепахін, правонаступництво – це перехід суб'єктивного права (в широкому сенсі – також правового обов'язку) від однієї

особи (праводателя) до іншого (правонаступника) в порядку похідного правопридбання (у відповідних випадках – похідного придбання правового обов'язку) [2, с. 311]. Характерною ознакою такого правопридбання, на відміну від первісного правопридбання, є зв'язок між набутим правом чи обов'язком і первісними правовідносинами.

Законодавство визнає авторське право не тільки за автором твору, а й за його правонаступниками. В юридичній літературі право автора на твір прийнято називати первинним, тому що воно виникає внаслідок самого факту створення твору автором, у свою чергу, право на твір правонаступника автора – похідним, оскільки воно виникає в результаті переходу до нього прав, які належать автору [3, с. 38].

Найбільш важливим аспектом будь-якого права є його зміст. В. І. Серебровський визначає зміст авторського права як сукупність наданих автору прав (правомочностей), необхідних для охорони інтересів, що виникають у зв'язку зі створенням твору й використанням його в суспільстві [4, с. 94–95]. Зміст авторського права похідного суб'єкта перебуває в прямій залежності від змісту прав первинного суб'єкта, але обсяг прав зазначених суб'єктів не є однаковим [5, с. 112].

В. І. Серебровський вважає, що саме тому, що до правонаступників автора переходять не всі правомочності і не по всіх засобах їх використання, є сенс користуватися поняттями первинного і похідного авторського права [4, с. 88].

Подвійна природа авторського права (спостерігається тісний зв'язок з особистістю автора, у той же час твір містить у собі ознаки як майнових, так і немайнових благ) призвела до того, що розподіл авторських прав на дві групи став традиційним не тільки в Україні, а й в іноземних державах. Поділ прав на майнові і немайнові залежить від того, які інтереси покладено в основу правомочностей: майнові чи моральні. Оскільки практично будь-яке авторське право приховує в собі як моральні, так і матеріальні інтереси, то такий поділ дуже умовний.

Особисті немайнові права, як і майнові, виникають у автора з моменту створення твору та надання йому об'єктивної форми, незалежно від його призначення, обсягу, жанру, мети, незалежно від того, чи він оприлюднений, чи завершений, що відображено у ст. 1 чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Твір – це нематеріальне благо, духовний продукт діяльності людини, який знаходить свій прояв зовні й отримує певну самостійність і майнову цінність, а також надає йому якостей предмета права та юридичного захисту [6, с. 589]. На наш погляд, найбільш точно визначення поняття

«твір» було сформульовано В. І. Серебровським. На його думку, твір – це сукупність ідей, думок і образів, що отримали в результаті творчої діяльності автора своє вираження в доступній для сприйняття почуттями людини конкретної форми, що припускає можливість відтворення [4, с. 32]. Звичайно, в юридичній літературі можна зустріти і інші визначення твору, але, важливо відзначити, що всі дослідники підкреслюють нематеріальний характер цього об'єкта [7, с. 59]. Тобто твором є нематеріальний результат розумової діяльності особи, а його форма – це лише спосіб його вираження, який слугує своєрідним «передавачем» творчої інформації від автора до сприймачів [8, с. 10]. Твір є результатом інтелектуальної діяльності людини, а людський мозок може продукувати тільки нематеріальні об'єкти [9, с. 10].

Визначаючи коло особистих немайнових прав, зазначимо, що у ст. 438 ЦК України закріплено наступний їх перелік:

- 1) вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо;
- 2) забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору;
- 3) обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору;
- 4) на недоторканність твору.

Такі ж права авторів записано і в ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», але сформульовано дещо по-іншому:

- 1) вимагати визначення свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо;
- 2) забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімним;
- 3) вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого публічного використання;
- 4) вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора [10].

Загальноприйнято вважати, що особисті немайнові права творців є невідчужуваними. З цього приводу О. А. Підпригора зазначає, що суб'єкти авторських прав – не автори – не можуть мати права, які мають автори творів, а особисті немайнові права автора є невід'ємними від нього [11, с. 549]. Й. О. Покровський на початку ХХ ст. писав: «Если всякое субъективное право обеспечивает личность от произвола властей, то идея

«неотъемлемых прав» направляется против государства как такового. Самоутверждение личности достигает здесь в юридическом отношении своего кульминационного пункта» [12, с. 309]. Він же прогнозував, що новий розвиток правосвідомості рухатиметься в напрямі визнання прав фізичної особи, навіть конкретної людської особистості, а право зобов'язане буде взяти всі порушені нематеріальні інтереси під свій захист [12, с. 138–139]. Питання невідчужуваності особистих немайнових прав інтелектуальної власності все ж залишається дискусійним у науці права. Коротко відзначимо відмінні риси невідчужуваності та невід'ємності особистих немайнових прав, у результаті відчуження блага стає чужим для первісного володільця й своїм – для набувача. Такий процес може супроводжуватися переходом самого блага, ключовим у даному способі обороту є не перехід блага, а те, що воно стає чужим для відчужувача і своїм – для похідного набувача [13, с. 7]. Невід'ємність – це такий нерозривний зв'язок блага з його носієм, який створює неможливість фізично відокремити його від конкретної особи [11, с. 231]. Зв'язок є настільки нерозривним, що зникнення суб'єкта тягне за собою припинення чи зникнення об'єкта [14, с. 233]. Так, наприклад, якщо після смерті автора його художній твір продовжує існувати автономно, тобто відокремлюється від нього, автономність цих нематеріальних благ створює можливість доступу до них третіх осіб, а також можливість використовувати їх у відриві від автора [14, с. 234]. Можна зазначити, що особисті немайнові права авторів залишаються невідчужуваними, але від'ємні як за життя, так і після смерті свого володільця.

У юридичній літературі розглянутого періоду зустрічаються посилення на те, що особистість автора визначається зазначенням імені на книзі, навіть якщо в дійсності вона була написана іншою особою. Це приводить до висновку про те, що представники радянської доктрини не вважали аморальним і протиприродним практику використання праць «літературних негрів» і таким чином допускали можливість уступки прав авторства. Класична контрверза про те, чи є в дійсності авторське право правом власності, поділила спеціалістів на два протилежні табори: прихильників «пропріетарної» теорії, які наполягали на повній асиміляції цих двох прав (І. Г. Табашников, Д. І. Мейер), та її противників, які вважали авторське право особливим (*sui generis*) і, головним чином, майновим правом (А. Пиленко, Г. Ф. Шершеневич, В. Спасовис, К. Анненков та інші).

У Франції на рубежі XIX–XX століть спостерігався бурхливий розвиток доктрини про моральні права. Крім робіт загального характеру,

одна за одною почали з'являтися праці, що стосуються окремих аспектів цих прав. Так, наприклад, тільки питанню впливу моральних прав на включення авторського права до складу спільного майна подружжя було присвячено шість докторських дисертацій, захищених у період з 1902 по 1912 роки [15, с. 73]. Д. Рене Саватьє писав, що зовсім неправильно вимагати, щоб моральне авторське право було невідчужуваним [16, с. 189]. Про можливість відмови автора в договірному порядку від деяких правомочностей у сфері морального права на користь контрагента висловився і Ролан Дюма [16, с. 190]. Французьке законодавство містить окремі норми щодо обмеження моральних прав творців, що також свідчить про відступ від принципу невідчужуваності особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Це стосується аудіовізуальних та кінематографічних творів, творів, що передаються в ефір. Зокрема, якщо один з авторів такого твору відмовиться від завершення своєї частини роботи, він не має права перешкоджати використанню вже виконаної роботи для завершення твору. Але застосування даної норми можливе лише щодо незавершеного твору. Інший виняток французького законодавства пов'язаний з певними умовами договорів. Наприклад, якщо за договором надаватиметься право екранізувати літературний твір, то зрозуміло, що він обов'язково підлягатиме змінам, і автор не має права перешкоджати цьому [16, с. 191].

За своєю суттю авторське право – це панування особи над твором, яке може існувати за наявності як майнових, так і немайнових прав. Крім того, як зазначають О. О. Моргунова, О. А. Рузанова у своїй праці, немайнові права як права, що пов'язані з індивідуальністю творця, повинні займати значне місце, їх роль повинна зростати з прогресом суспільства, виключний характер мають не тільки майнові, а й немайнові права [17, с. 16]. Особисті немайнові права автора тісно пов'язані з майновими, у деяких випадках існує необхідність регулювання майнових відносин разом з особистими немайновими, зокрема при регулюванні відносин, пов'язаних з вільним використанням твору. Іноді для правильного розуміння змісту немайнового права потрібно з'ясувати зміст майнового. Тісний зв'язок, переплетення прав подібні огірковій огудині, де стебла не можна роз'єднати, не пошкодивши яке-небудь із них [17, с. 18].

Правонаступництво в авторському праві можливе як за життя автора – на підставі договору, за яким автор передає фізичній, а, як показує практика, частіше юридичній особі, визначені права на використання твору як у межах терміну, встановленого законом або договором, так і в порядку спадкування. Проте необхідно зазначити, що похідне авторське

право спадкоємців, у свою чергу, теж може бути передано іншій особі за договором.

За життя автора твору науки, літератури та мистецтва до правонаступників на підставі договору зазвичай переходять ті правомочності, які автор, як правило, не може здійснити сам, тому правонаступниками насамперед є юридичні особи, такі як: видавництва, кіностудії, театри та інші [18]. правонаступниками українських авторів можуть бути не тільки українські, а й іноземні юридичні та фізичні особи.

У разі смерті автора або оголошення його померлим власниками майнових авторських прав стають спадкоємці автора твору, які набувають зазначених прав відповідно до закону або заповіту. Спадкоємці автора можуть також захищати деякі немайнові права автора у разі їх порушення. Згідно зі ст. 29 Закону [19] спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. Тут виникає питання: якщо особі надається таке право захищати і вона з метою протидії, щоб не завдати шкоди честі та репутації автора, надає згоду, що це, як не правонаступництво особистих немайнових прав авторів?

У Канаді, наприклад, особисті немайнові права конкретним чином визначені в її національному законодавстві [20, с. 114], причому у формулюванні, що схоже з тим, яке використовується в п. 1 ст. 6 bis Бернської конвенції 1971 р.: «Незалежно від майнових прав автора і навіть після відступлення цих прав він має право вимагати визнання свого авторства на твір і протидіяти будь-якому перекрученню чи іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому зазіханню на твір, здатному завдати шкоди честі або репутації автора» [21].

На думку Б. Набхана, частковий перегляд канадського законодавства у 1988 р. уточнює це формулювання, однак право заявляти авторство на твір не встановлюється як абсолютне право, оскільки воно надається тільки «з урахуванням розумного використання» [22]. Необхідно відзначити, що багато фахівців у сфері авторського права, у тому числі й В. Набхан, обґрунтовано вважають, що ця умова серйозно підриває саму концепцію особистих немайнових прав, що повинні існувати апріорі й завжди. Дійсно, законодавство Канади визнає, що за життя автора особисті немайнові права переданню не підлягають, однак допускає відмовлення від них, не вимагаючи, щоб вони були підтверджені в письмовому вигляді [23, с. 197].

В умовах ринкової економіки, за яких зростає роль юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, необхідним є набуття і реалізація ними певних особистих немайнових прав інтелектуальної власності, і тому надзвичайного значення набуває питання можливості відчуження окремих особистих немайнових прав творців [24, с. 73]. О. П. Сергєєв допускає можливість передачі особистого немайнового права – права на недоторканність твору [25, с. 193]. А. Войцеховська свідчить про спроби вирішення питання польськими науковцями з галузі права. Зрозуміло, що тривалий зв'язок особистих прав з автором є перешкодою для використання суспільством створеного ним об'єкта [24, с. 73]. Зокрема, А. Войцеховська ознайомлює з поглядом про можливість втручання в особисті немайнові права автора за згодою самого автора, оскільки «...домінує впевненість, що висловлення згоди на втручання в особисті авторські права, яка призводить до порушення цих прав, позбавляє дію ознак незаконності» [24, с. 73].

У Болгарії, наприклад, відповідно до чинного Закону Болгарії «За авторського право и сродните му права» невідчужуваними є не тільки право авторства та право на ім'я чи іншу ідентифікацію автора (псевдонім, анонім), а й інші немайнові права автора, у тому числі право на недоторканність твору, які можуть відчужуватися за згодою автора, наданою у письмовій формі [26, с. 16].

У доктрині обґрунтовується думка про необхідність розмежувати особисті немайнові права, немайнові та майнові права інтелектуальної власності [24, с. 23]. Автори доходять висновку, що такий поділ доцільний з огляду на зміст й обсяг цих прав; способи і порядок їх реалізації, коло суб'єктів і особливості захисту. Особисті немайнові права інтелектуальної власності є невідчужуваними, а немайнові та майнові права можуть відчужуватися. Такої ж думки дотримуються і М. І. Нікітіна та В. А. Кабатов, мотивуючи такий підхід тим, що ступінь зв'язку прав автора з твором різна: право авторства і право на ім'я невідчужувані ні за яких умов, а зв'язок з іншими правами не такий стійкий, оскільки вони можуть здійснюватися іншими особами (право на недоторканність, право на опублікування) [27, с. 75], [28, с. 7].

Таким чином, як зазначає С. О. Сліпченко, закріплення поняття цивільного обороту як відчуження, переходу об'єктів цивільного права від однієї особи до іншої відповідає суті даного явища і відображає рух благ як процесу, шляхом надання прав. Він наводить приклад щодо відчуження рухомої речі. Так, відчуження рухомої речі припускає передачу самого матеріального блага і права власності на нього, проте перехід – це не

завжди відчуження і навіть не завжди передання. Щодо предметів матеріального світу допуск відбувається через передання, бо вилучення вигоди можливе через безпосередній вплив на річ, а от щодо нематеріального об'єкта, що не має просторових кордонів, – через допуск до нього третіх осіб. При цьому, якщо відчуження робить благо чужим для відчужувача, то допуск до використання – ні. Наприклад, власник-наймодавець передає наймачеві річ (тобто має місце перехід об'єкта) і надає йому право користування (тобто має місце перехід права користування), однак відчуження в цьому випадку не відбувається. Що стосується нематеріальних об'єктів, то в даному випадку відчуження просто не відбувається. Так, об'єкти інтелектуальної власності не відчужуються, але за допомогою авторських договорів, договорів про надання права на використання або поступку права, власник права здійснює допуск до свого блага третіх осіб і таким чином вводить благо як цінність в економічний оборот. При цьому перехід (надання права) вказує на наявність цивільного обороту [14, с. 97].

Підводячи підсумки, можемо зазначити, що особисті немайнові права авторів на літературні, художні та інші твори можуть переходити в порядку правонаступництва, вони є від'ємними від творця, але не відчужуваними, і це ставить перед дослідниками завдання визначення та систематизації таких прав.

1. Slipchenko S.A. *Tradable objects of moral rights, ensuring social being of an individual: monograph.* / H.: FOP Michurina NA, 2011 – 336 p.
2. Cherepakhin B.B. *Succession in the Soviet civil law* / B.B. Cherepakhin // *Tr. by CET. Law (Classical Russian civil law).* - M.: Statute, 2001 – 479 p.
3. Ketrar A. *Commitments Copyright: Thesis. ... Candidate. Legal. sciences: 12.00.03* / A. A Ketrar. - Odessa, 2014. – 195 p.
4. Serebrovskii V.I. *Problems of Soviet copyright* / V.I. Serebrovskii. - Moscow: Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, 1956 – 283 p.
5. Bliznec I. A. *Copyright and Related Rights: Proc.* / I. A. Bliznec, K. B. Leontiev; under. Ed. IA Twin. - M.: Prospect, 2011 – 416 p.
6. Qambarov Y.S. *Civil Law. The general part* / Y.S. Qambarov; ed. and with a preface by V.A. Tomsinova. – M., 2003 – S. 589 – 590.
7. Gordon M.V. *Soviet copyright* / M.V. Gordon – M.: Gosjurizdat, 1955. – 232 p.
8. Zhilinkova O.V. *Treaty in sferi realizatsii avtorskih rights muzichny tvir: monograph.* / O.V. Zhilinkova. – H., 2008. – 212 p.
9. Gavrilov E.P. *Copyright. Publishing contracts. Royalties* / E.P. Gavrilov. – M: the Legal. literature, 1988 – 176 p.

10. *Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» on December 23, 1993 // BD Ukraine. – 1994. – № 13. – Art. 64.*
11. *Civil Law of Ukraine: a textbook. : 2 Vol. / O.V. Zeri, D. Beaver, A. Dovgert et al. , eds. A.V. Zeri, N. Kuznetsova. – K.: Inter Yurinkom, 2004 – Bk. 1 – 736 p.*
12. *Pokrovsky I.A. Basic problems of civil law / I.A. Pokrovsky. – M.: Statute, 2001 – 353 p.*
13. *Sukhanov E.A. Lectures ownership / E. A. Sukhanov. – M.: Legal Literature, 1991 – 240 p.*
14. *Pronina A. «Formation of the concept of moral rights in France prior to the adoption of the law on March 11, 1957.» - IP. Copyright and Related Rights number 1, 2008 – P. 73 – 84.*
15. *Slipchenko S.O. Moral relationship for sites: monogr. / S.O. Slipchenko. - H.: Disa plus, 2013. – 552 p.*
16. *Rolan Duma. Literary and artistic property. Copyright France: monograph. - Ed. 2nd / Rolan Duma. – M.: International Relations, 1993. – 384 p.*
17. *Morgunova E.A., Ruzanova O.A. Copyright: Comment legislation. Samples of documents. FAQ / E.A. Morgunova, O.A. Ruzanova. – M.: Exam; Law and Law, 2004. – 272 p. (Series «Legal Reference»).*
18. *Grishaev S.P. Copyright [Electron resource]. - Mode of access: <http://www.adhdportal.com/>.*
19. *On Copyright and Related Rights: The Law of Ukraine of 23.12.1993 № 3792-XII // Supreme Council of Ukraine. – 1994. – № 7. – P. 32.*
20. *Cohen Jehoram H. Rapport entre le droit d’auteur et les droits voisins / H. Cohen Jehoram // Revue internationale du droit d’auteur. – Paris, 1990. –Avril. № 144. – P. 114–117.*
21. *Laws Canada. R.S. – Art. 32 ; 1931. – P. 8.*
22. *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works: Paris Act of July 24, 1971, rev. September 28, 1979 - Geneva: WIPO, 1990. – 16.*
23. *Nabhan V. Coup d’ceil sur les modifictions a la loi sur le droit d’author au Canada / V. Nabhan // Revue internationale du droit d’auteur. – Paris, 1989. –October. – P. 197.*
24. *Moral rights of intellectual property creators: monogram. / Under total. eds. V.V. Lutsya. - Ternopol: textbooks, 2007. – 256 p.*
25. *Moral Sergeev A.P. Intellectual Property Right in the Russian Federation / A.P. Sergeev. – Moscow: TEIS, 1996. – 704 p.*
26. *Nikitin M.I. Copyright in works of science, literature and art / M.I. Nikitin. - Kazan: Kazan University, 1972. – P. 75.*

27. *Intellectual property. Compilation of regulations. - Sofia: Soloton, 2005 – P. 16.*

28. *Kabatov V.A. Soviet copyright in the work of art: Abstract. dis. Candidate. jurid. : 12.00.03. / V.A. Kabatov. – M., 1954. – P. 7.*

Ясечко С. В. Правонаступництво особистих немайнових прав авторів літературних, художніх та інших творів.

У статті розглядаються проблемні питання щодо можливості правонаступництва особистих немайнових прав авторів літературних, художніх та інших творів. Загальноприйнято вважати, що особисті немайнові права творців є невідчужуваними. Питання невідчужуваності особистих немайнових прав інтелектуальної власності все ж таки залишається дискусійним у науці права. У статті розглядаються відмінності між невідчужуванням та невід'ємністю особистих немайнових прав авторів. На підставі цього зроблено висновок, що особисті немайнові права авторів залишаються невідчужуваними, але від'ємними як за життя, так і після смерті їх володільця. Так, особисті немайнові права авторів на літературні, художні та інші твори можуть переходити в порядку правонаступництва.

Ключові слова: правонаступництво, особисті немайнові права, невідчужуваність, від'ємність благ.

Ясечко С. В. Правопреемство личных неимущественных прав авторов литературных, художественных и других произведений.

В статье рассматриваются проблемные вопросы относительно возможности правопреемства личных неимущественных прав авторов литературных, художественных и других произведений. Общепринято считать, что личные неимущественные права создателей неотчуждаемы. Вопрос неотчуждаемости личных неимущественных прав интеллектуальной собственности все же остается дискуссионным в науке права. В статье рассматриваются различия между неотчуждаемостью и отделимостью личных неимущественных прав авторов. На основании этого сделан вывод, что личные неимущественные права авторов остаются неотчуждаемыми, но отделимыми как при жизни, так и после смерти их владельца. Так, личные неимущественные права авторов на литературные, художественные и другие произведения могут переходить в порядке правопреемства.

Ключевые слова: правопреемство, личные неимущественные права, неотчуждаемость, отделимость благ.

Yasechko S.V. Succession moral rights of authors of literary, artistic and other works.

The article deals with issues related opportunities succession of moral rights of authors of literary, artistic and other works. The general opinion is that moral rights are inalienable creators. Question inalienability of moral rights of intellectual property still remains controversial in science right. The article examines the differences between unexclusion and inalienability of moral rights of authors. On this basis it is

---

concluded that the moral rights of authors are inalienable, but negative as in life and after death of the holder. So, the moral rights of authors of literary, artistic and other works can proceed in succession.

Keywords: succession, moral rights, inalienability, unexclusion, alienation of benefits.